

پژوهش

دکتر حمیدرضا رضازاده
یلدا دلگشایی
معصومه سلطان-رضوانفر

تأثیر برنامه درسی پنهان بر رفتار تحصیلی هنرجویان رشته تربیت بدنی

مقدمه

در عصری که هر روز جوامع بشری شاهد نوآوری‌های چشم‌گیر در حوزه‌های مختلف علوم است پیشرفت‌های تکنولوژیک نیازهای آدمی را گسترش می‌دهد. این فرایند با افزایش پیچیدگی‌های زندگی انسان در جامعه مدرن و صنعتی توسعه روزافزون می‌یابد، به نحوی که در برخی شرایط بدون مرتفع‌ساختن آن‌ها، زندگی عادی افراد به مخاطره می‌افتد. یکی از نیازهای انکارناپذیر افراد در جوامع توسعه‌یافته، نیاز به «آموزش» است. بسیاری از اندیشمندان حوزه تعلیم و تربیت هدف نظام آموزش و پرورش را ایجاد و پرورش رفتارهای مطلوب یا تعدیل و حذف رفتارهای نامطلوب در افراد جامعه تلقی می‌نمایند و معنی حقیقی تربیت را روی آوردن فرد به سوی ارزش‌ها می‌دانند (نقیب‌زاده، ۱۳۷۹). نوع تغییراتی که قرار است در رفتار مخاطبان یک نظام آموزشی ایجاد شود در منشور برنامه درسی آن انعکاس می‌یابد که برنامه‌های درسی درصدد ایجاد تغییرات مطلوب در فراگیران هستند.

به‌طور کلی یک بُعد از برنامه‌ریزی درسی، تهیه و تدوین منطقی محتوا و سند مکتوب برنامه درسی است (زایس^۱، ۱۹۷۶) و بُعد دیگر آن مربوط به فرایند آموزش و نحوه انتقال آن به مخاطبان برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر است. هر جامعه‌ای با توجه به نظام‌های ارزشی حاکم بر آن، درصدد تعلیم و تربیت افرادی است که آرمان‌های خود را در وجود آن‌ها متبلور سازد که بخش اعظمی

از این اهداف از طریق نظام‌های آموزشی (رسمی و غیررسمی) تحقق می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی، برنامه درسی پنهان، هنرستان‌های تربیت‌بدنی، هنرآموز، هنرجو، رفتار تحصیلی.

هنرستان‌های تربیت‌بدنی به دلیل ارتباط عمیق با عوامل و شرایط فرهنگی و اجتماعی، بین‌المللی و... بیش از سایر حوزه‌ها متأثر از برنامه درسی پنهان است

بنابراین برنامه درسی می‌تواند محیطی را فراهم کند تا فراگیران ضمن کسب آگاهی‌های لازم، زندگی کردن را بیاموزند و تجربه زندگی کردن را به‌دست بیاورند (حسین اسکندری، ۱۳۸۷) و چارچوبی برای تصمیم‌گیری فراهم آورد، که در قالب آن با بحث از مؤلفه‌های آن تلاش می‌شود تجربیات یادگیری و یاددهی سازماندهی شود، اما نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که ارزش‌ها تنها از طریق برنامه درسی صریح و اعلام‌شده انتقال نمی‌یابند بلکه گاه بیش‌ترین تأثیر از راه‌های ضمنی و پنهانی صورت می‌پذیرد.

صاحب‌نظران تعلیم و تربیت برای تشریح آموخته‌ها و نگرش‌هایی که تحت‌تأثیر این عوامل ضمنی در فراگیران قرار می‌گیرند و هم‌چنین پیامدهای آن‌ها، از عنوان «برنامه درسی پنهان»^۲ بهره گرفته‌اند، که دارای اثرات مثبت و منفی فراوان بر دانش‌آموزان است. (سیلور، الکساندر و لوئیس، ترجمه خویی‌نژاد، ۱۳۷۲، ص ۶۵).

«برنامه درسی پنهان گاهی تقویت‌کننده برنامه درسی آشکار و رسمی است و گاهی در جهت تحقق هدف‌های آموزشی مانع و اختلال ایجاد می‌کند، به‌ویژه در برنامه‌هایی که ماهیت آن به عوامل و رفتارهای خارج از مدرسه مربوط می‌شود این ارتباط متقابل برنامه درسی آشکار و پنهان بیش‌تر خود را نشان می‌دهد.

تعریف برنامه درسی

برنامه درسی را می‌توان به‌عنوان یک سند مکتوب یا راهنمای برنامه درسی و مجموعه تصمیم‌های گرفته‌شده توسط برنامه‌ریزان برای هدایت جریان یادگیری نامید.

تعریف برنامه درسی رسمی

این نوع برنامه درسی، فعالیت‌هایی است که نظام آموزشی آن‌ها را به‌طور رسمی اعلام می‌کند و در بسیاری از موارد در قالب کتاب‌های درسی در مدارس و سایر مراکز آموزشی تدریس می‌شود. برنامه درسی رسمی هدف‌های آموزش مدون و آشکار دارد و محتوای معینی برای تحقق هدف‌ها انتخاب و سازمان‌دهی می‌شود.

اصول و روش‌های یاددهی-یادگیری متناسب با هدف‌ها و محتوا تعیین و پیشنهاد می‌شود و در مورد ارزشیابی نیز تصمیم‌گیری و هماهنگی به عمل می‌آید.

تعریف برنامه درسی پنهان

همه عقایدی را شامل می‌شود که دانش‌آموز به‌طور منفعل، مستقیماً از محیط و موجودات زنده و غیرزنده در اطراف خود می‌آموزد. برنامه درسی پنهان در نظام آموزشی، در زندگی روزمره و تعامل در محیط‌های یادگیری شکل می‌گیرد که گاهی تقویت‌کننده برنامه درسی آشکار و رسمی است و گاهی در جهت تحقق هدف‌های آموزشی مانع و اختلال ایجاد می‌کند.

بیان مسئله

تربیت‌بدنی فرایندی است آموزشی-تربیتی که هدف آن تکامل همه‌جانبه انسان در طول زندگی است. به‌عبارتی بخشی از تعلیم و تربیت است که به‌واسطه حرکت و ورزش جریان رشد را در تمامی ابعاد انسانی تسهیل و هماهنگ می‌نماید و به شکوفایی استعدادهای مطلوب کمک می‌کند و در کلیه نظام‌های آموزش و پرورش جایگاه ویژه‌ای دارد، هرچه در برنامه‌ریزی‌ها به خواسته‌ها و علایق جامعه ذی‌نفع توجه شود برنامه موفقیت بیش‌تری به دنبال خواهد داشت. در نظام جدید آموزشی با ایجاد رشته‌های مختلف و متنوع ساختن آموزش‌ها به این مهم توجه خاصی شده است که در همین راستا هنرستان‌های تربیت‌بدنی و علوم ورزشی با برنامه‌های درسی مخصوص به‌خود، تأسیس و راه‌اندازی شده‌اند، این رشته علاوه بر رشد و تقویت قوای جسمانی فراگیران شرایطی را فراهم می‌آورد تا سایر ابعاد اخلاقی، اعتقادی، جسمانی، عقلانی، ادراکی، مهارتی، اجتماعی و عاطفی آنان را رشد و توسعه دهد و نقش اساسی در تربیت افراد جامعه ایفا نماید. قابلیت بالای این رشته و چگونگی تأثیر آن بر رفتار و شخصیت فراگیران آن را از سایر رشته‌ها متمایز می‌سازد و توجه به اجرای آن می‌تواند نقش و جایگاه آن را در جامعه بهبود بخشد.

به‌طور کلی یک بُعد از برنامه‌ریزی درسی، تهیه و تدوین منطقی محتوا و سند مکتوب برنامه درسی است

این هنرستان‌ها به دلیل ارتباط عمیق با عوامل و شرایط فرهنگی و اجتماعی، بین‌المللی و... بیش از سایر حوزه‌ها متأثر از برنامه درسی پنهان خواهند بود.

برنامه درسی پنهان گاهی تقویت‌کننده برنامه درسی آشکار و رسمی است و گاهی در جهت تحقق هدف‌های آموزشی مانع و اختلال ایجاد می‌کند، به‌ویژه در برنامه‌هایی که ماهیت آن به عوامل و رفتارهای خارج از مدرسه مربوط می‌شود این ارتباط متقابل برنامه درسی آشکار و پنهان بیش‌تر خود را نشان می‌دهد

اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از نیازهای ضروری جوامع که نقش مؤثری در تحقق اهداف و برنامه‌های اجتماعی هر جامعه‌ای دارد تربیت‌بدنی و ورزش است. این پدیده دارای کارکردهای متعددی می‌باشد و با سایر پدیده‌های اجتماعی ارتباط و تعامل زیادی دارد. کارکردهای اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی، آموزشی و سیاسی، این پدیده را از سایر پدیده‌ها متمایز نموده و برنامه‌ریزی‌های جامعی در جهت هماهنگی و ارتباط آن و نیز تحقق اهداف و برنامه‌های آموزشی و پرورش از طریق آن به عمل آمده است.

این‌طور به نظر می‌رسد که در هنرستان‌های تربیت‌بدنی همه توجه‌ها به انتقال دانش و ایجاد مهارت‌های خاص و مورد انتظار اجتماعی معطوف شده است. در حالی که به تأثیر خود هنرستان، محیط و فضای فیزیکی آموزشی، تعامل هنرآموزان و هنرجویان، بازخوردهای ناخودآگاه و نگاه‌ها و ذهنیت‌های اثرگذار به این تعامل و روابط بین آن‌ها کم‌تر پرداخته شده است و بیش از دانسته‌ها، توانسته‌های معلم، نوع مواجهه او، نگاه و سخت‌گیری او به پدیده‌ها و مسائل زندگی است که بر فراگیران اثر می‌گذارد. این تأثیر ناخواسته و پنهان که مورد غفلت واقع شده و گاه از آن به‌عنوان تربیت ناخودآگاه تعبیر می‌شود، همان تأثیر خواسته و آشکار برنامه پنهان می‌باشد بنابراین برنامه‌ریزان و مجریان برنامه‌های تربیت‌بدنی باید متوجه مسئولیت حساس خود باشند، زیرا به‌طور هم‌زمان هم برنامه درسی آشکار و رسمی را طراحی و اجرا می‌کنند و هم زمینه برنامه درسی پنهان را فراهم می‌آورند.

از این‌رو پرداختن به این نوع برنامه درسی در این عرصه ضرورت بیش‌تری دارد و پیش‌نیاز برنامه‌ریزان این حوزه به‌شمار می‌رود.

روش کار در این تحقیق به این شکل است که برنامه درسی پنهان به چهار متغیر و مؤلفه به این شرح تعریف و تقسیم شده است، شامل: قوانین و مقررات، روابط و مناسبات اجتماعی، محیط فیزیکی و فضاهای هنرستان و وسایل و مواد ورزشی و آموزشی که از هر کدام ۶ سؤال تنظیم شد و در قالب پرسش‌نامه حاوی ۲۴

سؤال کوتاه پاسخ براساس مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، خیلی کم، کم) در اختیار گروه نمونه هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی قرار گرفت و پس از تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها و با استفاده از آزمون خی‌دو محاسبه شد.

اهداف پژوهش

هدف کلی: بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان بر رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی.

اهداف جزئی

- بررسی تأثیر مجموعه قوانین و مقررات بر چگونگی رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی.
- بررسی تأثیر نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی بر رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی.
- بررسی تأثیر محیط فیزیکی و فضاهای هنرستان‌های تربیت‌بدنی بر رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی.
- بررسی تأثیر وسایل و مواد ورزشی و آموزشی بر رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی.

سوالات پژوهش

۱. آیا قوانین و مقررات هنرستان‌ها بر چگونگی رفتار هنرجویان تأثیر دارد؟
۲. آیا نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی داخل هنرستان بر رفتار هنرجویان تأثیر دارد؟
۳. آیا محیط و فضای فیزیکی هنرستان‌های تربیت‌بدنی بر رفتار هنرجویان تأثیر دارد؟
۴. آیا وسایل و مواد آموزشی و ورزشی بر چگونگی رفتار هنرجویان تأثیر دارد؟
۵. آیا برنامه‌ریزی درسی پنهان بر رفتار هنرجویان هنرستان‌های تربیت‌بدنی تأثیر دارد؟

یکی از نیازهای ضروری جوامع که نقش مؤثری در تحقق اهداف و برنامه‌های اجتماعی هر جامعه‌ای دارد تربیت‌بدنی و ورزش است

نتایج پژوهش

تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست آمده از نظرات هنرجویان رشته تربیت‌بدنی شهر تهران نشان می‌دهد که ۶۰/۴ درصد پاسخ‌دهندگان با انتخاب گزینه «خیلی زیاد و زیاد» معتقدند قوانین و مقررات هنرستان بر رفتار هنرجویان تأثیر زیادی دارد درحالی‌که ۳۹/۶ درصد میزان تأثیر را «کم و خیلی کم» برآورد کرده‌اند. با توجه به این‌که قوانین و مقررات بدنه اصلی هنرستان‌های تربیت‌بدنی و هر مرکز آموزشی را تشکیل می‌دهد این عامل در ایجاد برنامه درسی

پنهان تأثیرگذار است.

در مورد سؤال دوم تعداد ۷۲/۳ درصد پاسخ‌دهندگان با انتخاب گزینه‌های «خیلی زیاد و زیاد» نحوه برقراری روابط و مناسبات اجتماعی هنرستان را دارای تأثیر معنادار بر رفتار هنرجویان می‌دانند درحالی‌که ۲۷/۷ درصد میزان تأثیر را «کم و خیلی کم» می‌دانند.

نتیجه سؤال سوم پژوهش نشان می‌دهد که تعداد ۸۱/۶ درصد پاسخ‌دهندگان با انتخاب گزینه‌های «خیلی زیاد و زیاد» اعتقاد دارند که محیط و فضای فیزیکی بر رفتار آن‌ها تأثیرگذار است درحالی‌که ۱۶/۴ درصد میزان تأثیر را «کم و خیلی کم» برآورد کرده‌اند.

تجزیه و تحلیل سؤال چهارم پژوهش نشان‌دهنده این است که ۹۰/۶ درصد پاسخ‌دهندگان با انتخاب گزینه‌های «خیلی زیاد و زیاد» معتقدند که وسایل و مواد ورزشی و آموزشی هنرستان‌های تربیت‌بدنی تأثیر زیادی بر رفتار هنرجویان دارد درحالی‌که ۹/۴ درصد میزان تأثیر «کم و خیلی کم» برآورد نموده‌اند.

نتایج کسب‌شده از تجزیه و تحلیل، سؤال‌های پژوهش را مورد تأیید قرار می‌دهد و بیانگر این است که چهار متغیر برنامه درسی پنهان بر رفتار هنرجویان تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد و معنادار است.

پی‌نوشت

1. Zais, R.

2. Hidden Curriculum

منابع

۱. اسکندری، حسین، برنامه درسی پنهان، نشر نسیم، تهران، (۱۳۸۷).
۲. ملکی، حسن، راهنمای عمل برنامه‌ریزی درسی، نشر پیام اندیشه، تهران، (۱۳۸۷).
۳. مهرمحمدی، محمود، برنامه درسی: نظرگاه‌ها و چشم‌اندازها، رویکردها و چشم‌اندازها، آستان قدس رضوی، مشهد، (۱۳۸۷).
۴. مهرمحمدی، محمود، برنامه درسی پنهان، برنامه درسی پوچ، برنامه درسی پنهان پوچ، انتشارات به نشر، تهران، (۱۳۸۱).
۵. نقیب‌زاده، میرعبدالحسین، نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، انتشارات طهوریان، تهران، (۱۳۷۹).
۶. سیلور، جی، گالن، الکساندر ویلیام ام، لوئیس، آرتور، برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر، ترجمه خویی‌نژاد، آستان قدس رضوی، مشهد، (۱۳۷۸).
7. Zais, L. (1976). Curriculum. Principle and foundations. N. Y. Growell company.

یکی از نیازهای ضروری جوامع که نقش مؤثری در تحقق اهداف و برنامه‌های اجتماعی هر جامعه‌ای دارد تربیت‌بدنی و ورزش است. این پدیده دارای کارکردهای متعددی می‌باشد و با سایر پدیده‌های اجتماعی ارتباط و تعامل زیادی دارد. کارکردهای اجتماعی، فرهنگی، بهداشتی، آموزشی و سیاسی، این پدیده را از سایر پدیده‌ها متمایز نموده و برنامه‌ریزی‌های جامعی در جهت هماهنگی و ارتباط آن و نیز تحقق اهداف و برنامه‌های آموزشی و پرورشی از طریق آن به عمل آمده است